

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 36

Tilleggsspørsmålnr. til 36

Emne: Helsing, fakker og åtferd.

Oppskr. av: Svein Malen.

(adresse): Soknedal.

Fylke: Sør-Trøndelag.

Herad: Soknedal og Bùdal.

Bygdelag: Lillegrunder
i S. og B.

Gard:

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Der oppskrifta ikkje er etter eiga røynsle skal eg gjeva merknad med dette.

SVAR

- Sp. 1) Eit lite nikk med hovudet tyder ja.
Rister ein på hovudet tyder det nei.
- Sp. 2) Etter gammal, god bondeskikk skulle ein helst på alle - ikkje som kjente. Elles helste ikkje grannfolk på kvarandre både i tide og utide. Dei som råka kvarandre so og seija dagetødt gjekk beint på talemanna med kvarandre utan nokon formel helsingføret. Dei kvinner som tiast komma med ein merknad om vind og vind, hadde dei so noko meir dei skulle ha sagt so var sannråda i gang med t. d.:
"Ker du trü om vere i dag, Ola? Si dei gö künftört, trü du?" o. s. b.
- Sp. 3) Menz hadde helsingsslikt mot kvinner, elles skulle dei yngste helst først.
- Sp. 4) Helsingssformene her har frå utgange tider vore goddag, godkveld, og godnatt. Svarhelsing: ja, goddag ja, eller: Goddag (godkveld), ja, o. s. b.
Dette formene galdt for alle.
- Sp. 5) Når ein helst på geistlige og jüridiske embetsmenn so skulle ein ta av seg hovudplagget, ja, men heller ikkje for nokon andre, same om det var store godsigarar til og med.

Sp. 6) Det var - etter det eg har høyd -
leerre prestene som var synt ei slike
sjeldsynt are at folk stod med hovud
plazget millom hendene når dei
hadde erind inn på kontoret at han.

Sp. 7) I gjestebod skulle ein handhelste
på alle vaksne folk, elles ikkje.

Sp. 8) Med uttrykket gjestebod i sp. 7 har eg
meint brudlaup og gravøl (gravferd).
Unge handhelste ein aldri på, utan
for morro skuld.

Sp. 9) Jan, det berode at folk brukte
manuelle kjæleiksteiken når dei
helste på kvarande, og då helst
med å klappa kvarandre på aksla,
men dette var heller sjeldsynt.

Sp. 10) Ut ifrå den kjensskap eg har til det
religiøse miljøet som rådde
her i mine barndoms tid so trur
eg nok at folket si religiøse
innstilling tilsa dei å ta av seg
hovudplazget når det ringde
i kyrkjeklakkone, men ingen
av dei eg har spurd kan seija meg
dette visst. Hegeg elles merke til
det svar eg - etter eiga røynsliggjev
på sp. 12).

Sp. 11) Lirkferder ville dei helst ingå å
møte, kvar no grunnen kunne
vera? Kanstje var det avdi at dei
ikkje riktig visste korleis dei
skulle te seg. Skulle det likevel
hende at dei møtte lirkferd so
stod dei helst stille ved vegkanten
til ferda hadde fare framom,
men mange gjekk og roleg vidare.

1001

Sp. 12) Eg hugsar eiending frå mi barn-
domstid, og ho steg so klart fram
i minnet som skulle det vere
i går det hadde hendt. Det var
grytlig ein solblank vårmorgon
me vart vekke med at bestefar
kom inn og fortalde - synker
høglidsstene - at det kom framand,
langvegsfarande var det. Me gjekk
eit for å sjå - bestemora hadde
nok skynt kv. bestefar meinte
med langvegsfarande framand -
det var nemlig eit grågästrekke.
Men heile tida med me kunne
sjå og høyra dei stod bestefar og
bestemor med blota hovud,
og - utan eit ord, utan ein lyd
millom leppene. - Berre såg og såg -

Sp. 13) Helsingformar, gomori har ikkje
vore brukte her før i tida, men
ein sjeldan gong kunne ein høyra
denne forma tok til å koma i bruk
for om lag femti år sidan, likeins
helsingformar adio kom nokontime
de samstundes. Men når det hende
at nokon frå den nemnde tid våga
seg til å vika av noko frå gamle
helsingformar so var det berre i grye-
tidlege morgontimar at dei helst gomori.
No ser det mest ut til at dei gamle, gode
helsingformene meir og meir lgt vika
for dei nemnde formene, - ja, det er
mange stader so rar rusk gale at
dei helst gomori eller - mori til
alle tider i døgnet.

4.
framhald av sp. 13)

Her brukte ingen forma „god middag“,
her var det formene „godar (eller helst
sa liggudav), go'kveld og go'natt.“

Sp. 14) Sp. er nokso vant til å gje eit klart og greit
svar på, men om ein ikkje ser det
som „isomeleg å helsa „gomorn“ til
alle tider i døgnet so finns det nok
eiwo dei som ein slik språkmissbruk
bryt hardt i „ogro på.“

Sp. 15) Dei som brukar helsingsforma „gomorn“
plar å bruke „dullebordet „morn-morn“
til svarhelsing.alles svarer ein kause-
kvent med same form som ein
vert tilhelst med på denne måten her:
„Goddag!“ Svarhelsinga er og mykje gatt
berre eit „goddag“, men dei kan og stå
helsingardet med „ja“. Døme:
Tilhelsing, - „goddag“, svar, - „ja, goddag, ja.“)

Sp. 16) Samt det går fram av svara og har gje
ovanfor er det formene „goddag“ og
„farell“ som er gitt meir og meir
av bruk til fordel for „gomorn“ og „adio“.

Sp. 17) Forma „Guds fred“, er longe sidan gått
ut av bruk her, men dei andre formene
eiwo sp. 17) ser ut til å vera for
seiglive til at det kan likkast nokon
å ta dó på dei. Men svarhelsinga,
som var „Gje segr de!“ er longe sidan
gatt av bruk. No sejer dei „takke“
til svar. alles har det hendt - men
svært sjeldan einwo - at ein og annan
bandedingsdomen og brukte forma
„Vel bekomme“ når dei helsar på
folk som sit til bords.

Emne nr. 36)

Sp. 18) Dei tiltalingsmätare som er nemnd i dette sp. er heilt anlagde.

Sp. 19) Det var fast skikk her at ein gjest som vart mottaken ite på stuet skulle ta oppatt helsinga etter at han var komen inn i stova.

Sp. 20) Eiss utgansall skikk som heldt seg heilt til og vart vaksen (til overlæg 1905) var å be husefaren eller ein kvensomhelst ein ville tala i einrum med - å fylgja seg affone baksidas av stova. Og det som vart sagt eller lova der stod i brytande fast for alle. Luga lov kunne endra eller annelse lovunder som var gje i dette "audienstromet" - dei var heilage.

Sp. 21) No bruktes ein å banke på døra for ein går inn, ja. Men denne skikken kom ikkje til voko vanleg bruk her for ikring den tid at Dourebana vart opna.

Sp. 22) Dei som var inne svara berre med "Kom!" Når gjesten var komen inn tok ein kvann - helst mannen eller kona i huset - og baud han ein stol so han fekk setja seg. Om gjesten var framman i huset vart han likevel ledan om å setja seg sjölv om han ikkje sa kvem han var eller kv han hadde til erend net med det same han kom inn. Det verker for pågåande for bondifolk, og slikt ikkje so hövisk som mange bruk, å sé seg på eit "högtkultivert" manier med å bukka og skrapa og presangere seg etter alle künstlers regler.

Sp. 23) Ja, gjestene skulle stå ahhmed dora
til han varf be om å selja seg.

Sp. 24) Ein skulle ta hatten (hiva) av seg først
ein kom inn, nett i same blinken
som ein helste, goddag. Grannfolke tok ikkje av seg hiva.

Sp. 25) Dei (dækk) må sjå at å sett de (dækk.)

Her kan eg nemne at eit gamle folk
her i Sotkedal bögde verlef i flirfoll,

Dóme: Dækk må sjå at å selja dækk.

Og legg merke til denne forma:

Dækk må sjå å - - -

Sp. 26) Det var ingen skilnad i helsingvorda
antenn det var "hög" eller "lög" som
kom på vitjing, men reaksjonane
synte nok klart av minnespelet
om det var storgromme gjestar
som kom til gards.

Sp. 27) Ein helste framande på same
måten som ein helste kjeningar på.

Sp. 28) Var det litt i fjely i huset so var
dei nok ein min smaggare i vends-
inga med å fjelza opp når det kom
framande, ein dei elles kunne vera
men elles gjarda dei ingen skilnad.

Sp. 29) ^{Kjener De arfakel: Dækk må sjå seg:}
Tumbidne gjester vart helsta på denne måten:

"Dækk fo' værre velkommim da!"

Sp. 30) Kvardagshelsing og svarhelsing:

"Farvel!" "Ja, farvel!"

Sp. 31) a) Ved avskil tok ein kvarandre i hand
og ba vellina.

b) Ved siste gangs avskil sa dei som
det siste som skulle segjast:

"Gü' segn de' og færre vel." (fær vel.)

Sp. 32) Kysse kvarandre til farvel?

Nei, langt ifrå! Fjellfolket kan
nok vera sentimentale, men dei
reagerer ikkje på denne måten, nei.

Samment. 36)

Sp. 33) Små born og foreldre, og sjælvsagt forlovede og litt yngre ektefolk kysste nok kvarandre, ja, men elles ingen.

Sp. 34) Kannte inngjutar kunne sakte stela ein snekkys av sine jamnealdrende på spinnesida.

Sp. 35) Svaret her er skitt og greit nei.

Sp. 36) Den finaste form for takkrand var gode ord og takk med handa.

Sp. 37) Nei, og attar nei.

Sp. 38) Når ein skal kysse småborn so heiter det å gje eller ta ein nüss.

Sp. 39) Ja, dei bygde nasar, som det heitte.

Sp. 40) Både foreldre og gode vener kunne bygge nase med borna.

Sp. 41) Dei stal naren åt born ja, med å knipse han mellom peike- og langfingeren, og for å syne at naren fylgde med sette dei tinneltattene imellom peike og langfingeren. Dei sa då: "Pro sjer du at ei to nasio din".

Sp. 42) Det kunne nok hende at ein for morro skuld ga og tak "gokjekt".

Sp. 43) Svaret på 42) gjeld alle, oldingar er undantake.

Sp. 44) Kiikka kei, og slip med helra, kunne ein seja t. d. til ein ein hadde seld ein ting til, eller gjene ei gave.

Sp. 45) Julehelsinga i min barndomstid var snert høgtidsant forma, det heitte nemleg: dylædelig jül, og etter nyår kom nyårshelsinga attåt som eit tillegg til julehelsinga, då heitte det:

dylædelig jül og godt nyår, ^{hilt fram} ^{til kjogandedag}

Det vart eit skifte i desse formenne for omlag 35-40 år sidan, sidan sejer ein go jül fram til nyår, ^{godt nyår} ^{hilt fram}

03201

10269

Franchald nr sp. 45)

Herar og kyrkjisongar h. v. B. Frøthaug fortalde meg at han i sin barndomstid hadde høyrd ein mann ifrå Renselvi kalleste Høgsalig jule, altså ikkje høgsal eller høisalig. Hr. Frøthaug hadde høyrd at farinna høgsalig var vanleg farna for julehelsing i Renselvi. I min barndom var det berre sjeldan ein høyrde nokon som brukte ordet gratulerer i staden lücke til. No rar ordet gratulerer grunnen alene.

sp. 46) Det er først for omlag 30 år sidan at ordet kondalere kom i almen bruk her. Før den tid hadde dei inga fast betyding for dette ordet. Dei hantletst høviskt og myrdsamt, og med ein sorgsam tændertone i røysta på kvarandre, og med tjuanslevart slik som det seg somle let dei falla nokre ord om at han eller ho, dei hadde då livd si tid, og livd vel og somleag. Men var det eit iingt menneskje som var avlide var sorga sjalvsagt større og meire merkbar, og då kinnis det faller ord som at "ti's var fel kōmma", meire var det ikkje å gjera med det.

sp. 47) Ein takka med arda, "jäv takk" eller "gii segn de". (Her sejer ein "jäv" for normalforma "jo" eller "jäu".)

sp. 48) Det var klokkaren eller prestur eller ein myrd dannemann som takka ut den avlidne. Uttakkinga gjekk føre seg i heimen, og vart kalla uttakking.

10301

Emment. 36)

Sp. 49) Ein synte vandrødnad med å jeipa eller gjera lang-nase. Den mest viltgjerre form for vandrødnad var å klappa seg over „akkerstemma“.

Sp. 50) I bygdom her har ein heilt til det siste sagt dei til alle so nær som høgoyrde embetsmenn, s. t. d. fœit, skrivar og prest, som ein brukke tiltaleforma Dakk til.

Sp. 51) På dette spørsmålet er svaret eit bergpart nei.

Tilleggliste til nr. 36)

Måter å refse folk på.

A. „Jån, dei künne nok selja folk i gapestakken her og ja.“

I lag og gilde künne dei t. d. fortelja smedesøgar om ein eller annan utanom laget, men som künne vera ein analog person til ein kvan av dei som soga vort fortalde til. Slike omneyesadlesing er vart då og lönt etter sitt verde med lätt eller forbanning, etter som det hövde.

Me har eit ordtak her som heiter å „slå på skaka å meri om merri.“

Hende det at ein kvan fortrakka seg og dermed sara nokon, sa folk af dei „tälö bort julasten sin.“

Ordtak som „tró på likkama“ er ikkje brukte i folkemålet her.

Det som er nemnd under 1. og 2. bokke er heilt ukjent for meg og dei og har spried om dette.

3. bolken er det nemme nok å
 å rise folk på senga om juleaften.
 Dette og er heilt ikkje her. Her
 ville det utan den minste tvil
 vorte set på som heilagbrok å gå
 ut om juleaften. Men denne
 risinga har likevel ein analog
 her og, nemleg langfredagsrisinga.

B.) Å sette namn på folk:

4.) Det var ikkje fin og høvst ætferd
 å gå ubeden inn at folk l. juledag.
 Eg minnst at dei brukte eit eller
 anna utnamn på slike gjestar,
 men kva det var kan eg ikkje hugse.
 Elles veit eg at ubedne gjestar til vanleg
 vart kalla smitz(a), smitt(a), smyttar(a)
 og smuldregjesta.

5.) Dei gamle sa at den som ikkje
 fekk noko nytt plagg til jul
 laut sitja på hoggstakken.

6.) Folk som forsamle nokos dei burde
 ha gjort kalla dei for dølja eller
slarka, og tykte dei at dette ikkje
 var sterkt nok so sa dei lat-slarka.
 Ein som var seinvarer i vendinga
 og seig i "avtrekkni" vart heitande
seine (ein seining), ein som var
 iasleg kalla dei anten farth eller
tjyradd, ein som ikkje var heilt
 trivande i kalenåtare kalla dei
lyarferre eller lyarferse, gjekk nokon
 svært godt påkledd seinkvelds inne
 i stova heime vart han heitande
 "Vinterin-kits" (so vitt og kan skyna må
 opphævet at dette namnet vere ein skrulling
 med namnet kits som gjekk vinterkledd
 seinarslag).

framhald av tilleggsliste til 36) -
 Dei som narra folk til å gjera nokke
 gale kalla dei farkar, faulførsa o. l. -
 dei som var likesale med utsjånad i sin
 vord kalla oppatt etter sin original
 fant som før på tiggjarferd i Gyalb-
 dalsbygdom. Han skulle ha vore
 svært tærvel og lasen og likesal med
 å fjelga seg. Døpsnamnet hans var
 Simen. På grunn av sin slarkede og
 likesale måte å le seg på sette
 ein kvar adjektivet slark framføre
 namnet hans og knytte det so attil
 med ein leinestrik. Og Slark-Simen
 vart han heitande all sin dag.
Sløbb(en) og Slusk(en) er namn som taler
 for seg sjølv, herjer(en) og Sörv(en) likeins.
 Her kjem ei rad med utnamn
 på karar:

Jutbill, jölföt, skrytlöp, gömatgris,
fark, snöfark og gniarfark, farkyl,
kjallreng, skerv (skarv), tåsk,
selle, stortåsk, vaskäpp (vaskopp),
fämeng (fäme tyder fätkämma),
kyntörk, trerj eller trergris, hävätt,
skjazzfusse, küsse, spikkjödöl,
härstör, däs-mekkel, tüssiladd,
füleng, spissbuis (ein som lagar löjjer),
Vektör-Pär, slekopp og nape. (mätartilal)

Utnamn på gutongar:

Tüllbokk, tüllkrase, Kjerpe, flöky (sagben vaksme og)
grisonge, farkonge, ütange (truly
 ei avleiding av ürangütang?) -
tåskonge, vaskäpp, köp, rölkäpp,
vavverkäpp, skurvpassa, larwonge,
væblekjevvelgek og möküssin (ein som vil
 vera jammgod med dei vaksm)

Store, feitte, libbene kjerringar vart gjerne kalla maggö. Alles er desse i tannanna brukt på kvinnfolk:

Skervkjerring (sladderkjerring), Lochmerr, gröle eller lortgröle, hörpe, lortpärke, grissille (a), skitbrøye, (ei som vil vera noko meir enn ho er), skrippe,

(^{tere} tere) (med denne forma meiner ein her ei Santippe), tullöse, jöltre

og kvintus. (Fruar høve var den bestende artikkel sett i enden av desse nemningane.)

Samman om gütongar og gjenlangar kunne vera noko slikt som süronge

og seronge, men helst serpissa og

sürpissa om gütongar. Küssin og serkenese vart òg brukt om gütongar.

Agdomme på iingar var noko slikt som güllange, grömenge og rakkerang.

Men skjilbrøye og vektørbrøye er mindre gode.

Namn med ersam tyding råkar ein sjeldnare på. I Ålen i Gaudal brukte dei å kalla dei som var gode

til å prate og preike - Presten, og dei som var gode til å synge kalla

dei Klakkaren. Dagsnamna brukte dei aldri på dei som hadde nådd ei slik alder.

I Soknedal og Brudal har me namn som til dømes Spellmann-

Lars - (ola) om ein god spelmann.

Framifrå gode handverkarar kan

verke nemnd berre etter sitt yrkje:

Smekarin, Skreddarin, Skomakerin,

målarin, Treskjerarin, o. s. f. -

Men kvar skal ein plassere dette namnet: Försektör-Sinna?

Det er sagt at in Försektör-Sinna (en)

vernde vaskvatnet fjorten dagar før han sjet ut se.

10501